

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

САЄНКО ІРИНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 323.39 : 316.652.2 (477)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ
В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук
Климанська Лариса Дмитрівна
Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри соціології та соціальної роботи

кандидат політичних наук
Пальшков Костянтин Євгенович,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри філософії та соціально–економічних дисциплін

Захист відбудеться «27» грудня 2014 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36).

Автореферат розісланий «25» листопада 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження дисертаційної теми обумовлена великою практичною значимістю діяльності політичної опозиції для процесу політичного розвитку, демократизації взаємодії влади та суспільства. Вона полягає у нагальній суспільній необхідності дати оцінку з точки зору політичної науки такому явищу, як опозиційна діяльність у пострадянській Україні, формування простору відносин між індивідуальними та колективними опозиційними політичними акторами, органами державної влади та інституціями громадянського суспільства, а також у визначенні чинників, що стають на заваді реалізації демократичних принципів діяльності політичної опозиції.

Сучасний етап розвитку політичної системи характеризується істотними зрушеннями у взаєминах людини і влади, трансформаціями пануючої картини світу, розвитком глобалізаційних процесів та інформаційних технологій. Демократизація пострадянських суспільств, плюралізація політичного простору зруйнувала системно-групові зв'язки соціальної й політичної сфер суспільства, які складались протягом десятиліть.

Дослідження діяльності політичної опозиції набуває особливої актуальності у перехідні періоди життя суспільства, які супроводжуються, як правило, кризою довіри між суспільством та владою. Це актуалізує необхідність пошуку механізмів підвищення ефективності діяльності опозиції у процесі прийняття та реалізації політичних рішень, забезпеченні сталого розвитку.

Однією із суспільних інституцій, які трансформуються під впливом процесів демократизації та інформатизації суспільства, виступає політична опозиція. Це пов'язано із тим, що змінюються основи політичної взаємодії опозиції, органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. У сучасному світі ця взаємодія формується не стільки під впливом ідеологій, скільки під впливом інформаційних повідомлень, які визначають політичний порядок денний діяльності опозиції та влади.

З іншого боку, суспільства, що прагнуть побудувати демократичну модель взаємодії влади та опозиції, зіштовхуються з проблемою розумного обмеження демократичних свобод індивіда на користь суспільного блага. Усвідомлення зростаючої необхідності політичної участі представників опозиції у демократичному процесі призводить до міфологізації й гіперболізації ступеня їхньої участі в процесі прийняття суспільно-значущих рішень інформаційної доби, посилює політичну відповідальність інституту опозиції.

Наукова проблема дисертації полягає у спробі довести, що об'єктивний розгляд діяльності політичної опозиції в умовах демократизації суспільних відносин, її комунікативних, правових, політичних механізмів можливо через призму комплексного аналізу відносин між владою та суспільством, які найбільш рельєфно проявляються у контексті відмови від вад пострадянської політики. У процесі переходу від авторитаризму до демократії відбуваються системні, комплексні трансформації багатьох сфер суспільного життя. Однією із ключових стає проблема пошуку ефективних механізмів діяльності політичної опозиції. При цьому варто відзначити, що демократична модель політичної опозиційної діяльності так і не стала ще реальністю у країні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідної роботи кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та безпосередньо пов'язано з комплексною науково-дослідницькою темою «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ державної реєстрації – 0109U000215), одним із виконавців якої є дисертантка.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні особливостей та складових діяльності політичної опозиції в умовах демократизації суспільства. Для реалізації поставленої мети необхідно було вирішити наступні дослідницькі задачі:

- дослідити основні етапи розвитку наукової думки з проблеми політичної опозиції;
- визначити теоретико-методологічні основи дослідження політичної опозиції;
- дослідити діяльність політичної опозиції у добу модерну та постмодерну;
- розглянути опозиційну діяльність як особливий тип політичної діяльності;
- проаналізувати основні моделі функціонування політичної опозиції;
- розглянути комунікативні **технології** та складові процесу опозиційної діяльності;
- дослідити технології опозиційної діяльності в умовах виборчих кампаній;
- проаналізувати політичні та правові умови опозиційної діяльності в Україні;
- дослідити опозиційну діяльність як фактор демократизації політичного процесу.

Об'єктом дослідження виступає опозиційна політична діяльність, її генеза та сучасний стан.

Предметом дослідження є особливості та складові функціонування політичної опозиції в умовах демократизації суспільства в Україні.

Методи дослідження обрані у відповідності до мети та задач наукового дослідження. Вони визначаються складністю та багатофакторністю діяльності політичної опозиції у сучасній Україні. Основою дослідження виступає інтерпретативна парадигма соціально-політичних наук, зокрема – комунікативний підхід. Його застосування дозволило досягнути зміст, сутність діяльності політичної опозиції, її роль та місце у мережі політичних відносин із владою, інституціями громадянського суспільства, мас-медіа. Використання принципу протиріччя відкрило можливість розглянути суперечності між ідеальними моделями діяльності політичної опозиції та реальними механізмами і технологіями опозиційної діяльності в умовах авторитаризму та демократії.

У дослідженні використовуються загальнонаукові методи, такі як історичний, загальнологічний, емпіричний. За допомогою історичного методу було реконструйовано генезу наукових підходів та інтерпретацій діяльності політичної опозиції – від античності до постмодерних візій.

Метод структурно-функціонального аналізу дозволив дослідити функції та місце політичної опозиції у структурі взаємодії влади та суспільства сучасної доби. Інституційний метод дозволив проаналізувати специфіку інституціоналізації

політичної опозиції, визначити роль інститутів державної влади та інституцій громадянського суспільства у цьому процесі. Критично-діалектичний метод використовувався з метою критичного аналізу діяльності політичних акторів, мас-медіа, влади, визначення їх негативних та позитивних рис у процесі формування політичної опозиції. Базуючись на аналізі основних теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, було сконструйоване авторське бачення особливостей та складових діяльності політичної опозиції в умовах демократизації суспільства.

Наукова новизна отриманих результатів. У межах дисертаційного дослідження автором були отримані результати, які мають наукову новизну, що обумовлено сукупністю поставлених задач, вирішенням актуальних проблем, які не отримали достатньої розробки у науковій літературі та не набули статусу загальноприйнятих принципів у політичній практиці. Дисертаційна робота є одним із перших в українській політичній науці комплексних досліджень особливостей та складових діяльності політичної опозиції та їх трансформацій у контексті демократичних перетворень.

Наукова новизна полягає, зокрема, у наступних положеннях та висновках дисертаційного дослідження :

Вперше :

визначено складові діяльності політичної опозиції в умовах демократизації суспільства : інституційну, функціональну та комунікативну. Відзначено, що особлива роль належить комунікативній складовій процесу опозиційної діяльності, яка конструюється у ході взаємодії з владою, громадськими об'єднаннями, мас-медіа та політичними партіями у горизонтальному та вертикальному вимірах політичної взаємодії. Основою діяльності політичної опозиції, за такого розуміння, виступає не тільки взаємодія із владою, а відносини з інформованими громадянами, соціальними групами та суспільством у цілому. Наголос робиться на тому, що у сучасних умовах відносини опозиції та суспільства опосередковані інформаційним простором, зокрема – діяльністю мас-медіа;

проведено комплексне політологічне дослідження інституту політичної опозиції, що дозволило проаналізувати процес трансформації основ опозиційної діяльності та правових, політичних, ідеологічних, теологічних та моральних доктрин, що їх обґрунтовують. Визначено, що на сучасному етапі визначальну роль відіграють комунікативні механізми формування політичної опозиції. Це обумовлено розвитком інформаційних технологій, медіатизацією політичного процесу та зростаючим впливом Інтернет-комунікацій на політичну реальність;

уточнено :

місце політичної опозиції у процесі демократичного розвитку. Визначено, що діяльність політичної опозиції стає визначальним фактором модернізаційного типу політичного розвитку. Проаналізовано особливості теоретичних візій сутності опозиційної діяльності доби модерну та напрямки її постмодерної критики, постмодерністську концепцію політичної опозиції, завданням якої виступає вирішення суспільних проблем, породжених модернізацією. Зроблено наголос на демократизації та медіатизації простору політичної діяльності та впливі даного процесу на формування сучасної моделі опозиційної діяльності;

чинники впливу на рівень розвитку політичної опозиції у пострадянському суспільстві. Визначено такі її складові, як соціальна база та конституційно-правова

основа діяльності. Опозиційна діяльність є складовою політичної діяльності в цілому, а її розвиток пов'язується із типом політичного режиму, рівнем політичної активності громадян, політичною свідомістю та культурою тощо. Діяльність політичної опозиції безпосередньо пов'язана із довірою (не-довірою) громадян до влади: в умовах демократичної політичної системи владні та опозиційні політичні актори зобов'язані забезпечувати постійний зв'язок із громадою, спільнотою, суспільством в цілому. Розвиток політичної опозиції визначається як діяльністю владних інститутів, так і розвиненістю громадянського суспільства, наявністю незалежних мас-медіа, регулярними та вільними виборами;

дістало подальшого розвитку :

визначення проблем, пов'язаних із розвитком ідей щодо діяльності політичної опозиції на різних етапах розвитку політичної думки. Окреслено інтерпретації політичної опозиції від доби античності до постнекласичного етапу. Представлено періодизацію уявлень щодо діяльності політичної опозиції в історії політичної думки, проаналізовано античну концепцію опозиційної діяльності, середньовічну (теологічну) концепцію опозиційної діяльності, модерну (побудовану на бінарній опозиції влада – опозиція) та постмодерну (багатосуб'єктність політичної опозиції, деконструкція відносин «влада – опозиція», розпорошеність влади та опозиційності у політичному просторі) концепції;

аналіз суспільно-політичних процесів, які сприяли подальшому формуванню політичної опозиції та стали джерелами сучасних інтерпретацій (парламентаризм, елітизм, демократизація, медіатизація політики, виборчий процес, політичні технології та ін.).

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що представлена робота демонструє роль опозиційної діяльності у процесі політичної взаємодії сучасної доби, взаємовплив діяльності влади, інституцій громадянського суспільства, політичних акторів, представників мас-медіа у процесі формування політичної опозиції, а тому її результати можуть бути використані у практичній діяльності органів державної влади, громадських організацій щодо підвищення рівня політичної участі та політичної відповідальності опозиції у сучасному українському суспільстві.

Положення і висновки даного дослідження можуть бути використані також у процесі консультування владних структур, політичних партій та організацій. Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати цілісне комплексне уявлення щодо діяльності політичної опозиції, механізмів її формування та принципів реалізації у демократичному суспільстві. Дисертація містить розробки методологічного і методичного характеру, які можуть сприяти формуванню демократичної моделі опозиційної діяльності.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів з політології, політичних партій, теорії влади, теорії демократії, політичних еліт та лідерства у вищих навчальних закладах, а також у науково-дослідній роботі.

Апробація основних висновків та теоретичних положень дисертації. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри політичних наук, на науково-методичних семінарах, на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і наукових працівників ДЗ «ЛНПУ імені К. Д. Ушинського». За матеріалами дисертаційної роботи автором було

підготовлено виступи для участі в науково-практичних конференціях : «Актуальні питання зовнішньої політики України» (Одеса, грудень 2013 р.), «Гуманітарний всесвіт : люди, ідеї, події» (Львів, березень 2014 р.), IV Національний конвент МАСПН (Україна) «Політична наука : контури міждисциплінарного перетину» (Одеса, березень 2014 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені автором у 7 наукових публікаціях, 5 з яких надруковані у фахових виданнях з політичних наук, зокрема 1 – міжнародна публікація. Окремі важливі для роботи концептуальні положення викладались автором під час участі у конференціях і були видані друком в якості тез за матеріалами зазначених науково-практичних конференцій.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, 4 розділів основної частини, які поділяються на 11 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 196 сторінок. Список використаних джерел містить 238 найменувань (27 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними темами колективних наукових досліджень, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету та завдання дослідження, охарактеризовано використані у роботі загальнонаукові та політологічні методи, її наукову новизну та практичне значення, представлено відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У **першому розділі** – «Гене́за досліджень функціонування політичної опозиції» визначено та досліджено основні історичні етапи розвитку наукової думки з проблеми політичних рішень, визначено основні модерні підходи до аналізу рішень та інтерпретації постмодерної доби.

У *першому підрозділі* «Основні етапи розвитку наукової думки з проблеми політичної опозиції» відзначено, що на всіх історичних етапах існувало протиставлення одних політичних поглядів іншим, проте суб'єкти опозиційної діяльності змінювались. Відзначено, що опозиція розуміється як критика політики більшості (поміrkована чи радикальна) та пропозиція альтернатив. Виділено та проаналізовано розуміння опозиційної діяльності у епоху Античності (Платон, Аристотель, Перикл та ін.), Середньовіччя (Августин Блаженний, Т. Аквінський, В. Оккам, М. Падуанський, Н. Макіавеллі та ін.), Нового часу (Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.). Визначено, що кожний історичний етап відрізняється специфікою опозиційної діяльності, до генези якої долучались представники різних сфер суспільного життя, які прагнули корегування політичного курсу та вимагали політичного визнання: філософи, представники церкви, науковці, буржуазія (підприємці), робітничий клас (пролетаріат), інституції громадянського суспільства, політичні партії, парламент та ін.

Концептуалізація проблеми політичної опозиції відбулась у Новий час, коли було сформульовано фундаментальні основи опозиційної діяльності у трьох взаємопов'язаних вимірах : взаємодія держави та громадян; відносини між різними гілками влади та пошук оптимального балансу влади; політична активність та участь громадян.

Подальші інтерпретації феномену політичної опозиції в історії політичної думки пов'язані із дослідженнями Г. Алмонда, А. Бентлі, П. Бурдьє, М. Вебера, С. Верби, С. Гантінгтона, Е. Гіденса, М. Драгоманова, В. Зомбарта, Д. Істона, Г. Лассауелла, В. Липинського, К. Маркса, Г. Моска, Р. Міхельса, В. Парето, М. Острогорського та ін. У роботах цих та інших авторів визначено специфіку опозиційної діяльності від типу політичного режиму, розвитку еліт, політичних партій та бюрократії, політичної активності громадян, зацікавлених груп (лобі), типу політичної культури, розвитку демократії та парламентаризму, глобалізацією тощо.

На сучасному етапі дослідження політичної опозиції розвиваються за такими напрямками, як-от : механізм формування політичної влади, вплив опозиції на прийняття політичних рішень та визначення залежності діяльності політичної опозиції від форм влади, поведінка соціальних груп і окремих громадян під час виборів, що визначає результат – перемога влади або опозиційних сил, процес формування громадської думки, що визначає ставлення громадян до влади та опозиції, функціонування політичних партій і організацій, від чого безпосередньо залежить успішність опозиційної діяльності, як інституціоналізованої боротьби за владу, роль бюрократії, механізми реалізації права громадян на протест та ін.

У другому підрозділі «Опозиційна діяльність : модерні підходи та постмодерні інтерпретації» відзначено, що опозиційна діяльність виступає важливою складовою політичної взаємодії, як у країнах консолідованої демократії, так і у перехідних, гібридних режимах. Для останніх ця проблема пов'язана із діяльністю політичних еліт, рівнем політичної культури та політичної свідомості, політичною активністю та політичною участю громадян.

Обґрунтовано, що у добу модерну особлива роль належить вербальній культурі у розвитку політичної опозиції: дискусіям, дебатам, діалогам, які поєднують раціональний аргумент, моральну дію і особисту відповідальність. Відзначено, що політична опозиція виступала однією із головних рушійних сил модернізації, стала важливою складовою управління суспільством, генератором нових ідей та сенсів, акселератором парламентаризму та демократії, каналом політичної активності громадян.

Проаналізовано політичну, юридичну, моральну складові опозиційної діяльності в епоху модерну. Визначено механізми опозиційної діяльності доби модерну, серед яких діяльність та можливість розпуску парламенту, імпичмент, відкликання окремих парламентаріїв, виборчі процедури, правові норми, відставка урядів, свобода слова у мас-медіа, право на критику влади та ін.

Стан постмодерну характеризується технологічністю ставлення до світу, особистості, політичної діяльності та утворює нові умови опозиційної діяльності: необхідність субсидіарності, зміна функцій та сфери дії опозиції («кордонів» опозиційної діяльності) у межах національної держави, утворення Європейського парламенту, поява нових глобальних політичних акторів (ТНК, міжнародні неурядові організації, наднаціональні органи влади тощо), які спричиняють появу нових опозиційних рухів – від молодіжних до альтерглобалістських та націоналістичних. Опозиційна діяльність виходить за межі національних держав, з'являються мережеві політичні об'єднання.

У постмодерній ситуації існує небезпека перетворення опозиційної діяльності на безвідповідальну критику, що базується на популізмі, політичній риториці та демагогії.

Представники постмодерну вважають, що у сучасному світі відбувається симуляція інституту виборів, а політики (у тому числі – опозиційні) не репрезентують потреби суспільних груп та спільнот, відбувається «розпорошення» влади та опозиції.

У висновках до першого розділу зазначається, що політична опозиція пройшла ряд етапів – від прото-опозиційних груп до масових політичних об'єднань з розгалуженою мережею осередків і юридичним оформленням опозиційних організацій, які відігравали важливу роль у переході від абсолютної монархії до конституційної, а згодом – до парламентської **демократії**.

У другому розділі – **«Теоретико-методологічні основи дослідження функціонування політичної опозиції»** визначено місце опозиційної діяльності у структурі політичної взаємодії, досліджено основні моделі опозиційної діяльності.

У першому підрозділі *«Опозиційна діяльність як особливий тип політичної діяльності»* відзначено, що функціональне призначення опозиції полягає у формуванні альтернативного порядку денного та критиці діяльності влади. Визначено основні методологічні положення теорій, які досліджують опозиційну діяльність як тип політичної діяльності: інституційного підходу та неінституціоналізму (М. Дюверже, Дж. Марч, Д. Олсен, Ф. Шарп, К. Фрідріх, та ін.), структурного функціоналізму (Л. Козер, Р. Мертон, Т. Парсонс), біхевіорізму (Г. Алмонд, Д. Істон, Г. Лассауелл, , Г. Саймон та ін.), теорії політичних еліт (Р. Міхельс, Г. Моска, В. Парето та ін.), теорії поліархії Р. Даля, теорії «майбутнього державного управління» (П. Гремюн, М. Кроз'є), теорії раціонального вибору (Дж. Б'юкенен, К. Ероу, М. Олсон та ін.), теорії встановлення порядку денного (М. Мак-Комбс, П. Сноу та ін.).

Обґрунтовано, що в українській політичній думці особлива увага опозиційній діяльності приділялась у роботах В. Винниченка, І. Вишенського, М. Грушевського, М. Драгоманова, Д. Донцова, Ю. Дрогобича, В. Липинського, П. Могили, С. Оріховського, П. Русина та ін. Відзначено, що за радянських часів проблема опозиційної діяльності не досліджувалась з політичних причин (опозицію було знищено, побудовано монополістичну політичну та ідеологічну систему, а стаття 6 Конституції СРСР закріплювала цей стан). Щоправда, опозиційний дискурс знайшов інші форми вираження – анекдоти, чутки, «розмови на кухні» та ін., а основним суб'єктом опозиційної діяльності став дисидентський рух, який згодом перетворився на цілу низку політичних партій (в Україні це РУХ, Українська республіканська партія та ін.).

Визначено роль партійної та виборчої систем, рівня політичної культури та активності громадян, механізмів ротації еліт та політичних ідеологій у опозиційній діяльності.

У другому підрозділі *«Опозиційна діяльність : сутність та місце у політичній взаємодії»* визначено, що місце опозиційної діяльності у процесі політичної взаємодії залежить від політичних традицій конкретного суспільства та правового регулювання. Відзначено необхідність непрямих механізмів регулювання діяльності опозиції (гарантування свободи політичної діяльності, свободи думки і слова, вільного висловлювання власних поглядів і переконань). Аргументовано доцільність запровадження прямого правового регулювання парламентської опозиції.

Обґрунтовано, що завдання опозиційної діяльності полягає у забезпеченні демократизації політичній взаємодії, а саме – боротьбі за демократичні стандарти,

утвердження права на контроль за владою, участі у виборах, становленні парламентаризму, розвитку незалежних мас-медіа.

Визначено місце опозиційної діяльності у політичній взаємодії у горизонтальному та вертикальному вимірі (між владою та суспільством, між соціальними групами, інститутами державного управління). Обґрунтовано наступні складові опозиційної діяльності: медійна (діяльність опозиційних політичних лідерів має підпорядковуватись медіа-формату, вони працюють на рейтинг), технологічна (застосування комунікативних технологій), релігійна (європейська традиція християнсько-демократичних партій), адміністративна (доступ до публічного управління у регіональних або місцевих органах влади) та ін.

Роль опозиції у політичній взаємодії проявляється через функції репрезентації інтересів, комунікативну функцію, критики уряду та формування альтернатив, інституціоналізації громадського невдоволення та допомогу у вирішенні конфліктів. Аргументовано, що особливе місце у політичній взаємодії посідає парламентська опозиція, якій необхідно гарантувати право брати пряму участь в управлінні державними справами, здійснювати внесення альтернативних рішень (у тому числі – через «тіньовий» уряд), отримувати повну інформацію щодо діяльності влади та забезпечити вільний доступ до мас-медіа.

У *третьому підрозділі «Моделі функціонування політичної опозиції»* відзначено, що визначальним чинником конструювання моделей діяльності політичної опозиції є традиційно сформовані та законодавчо закріплені норми діяльності опозиції. Теоретичні напрацювання з проблеми формування моделей опозиційної діяльності представлено у працях А. Алібасік, Р. Даля, Д. Елерз, Р. Келлі, О. Кіркхаймера, Є. Колінські, Х. Лінца, Р. Макрідіс, К. Палескі, Р. Паннет, Дж. Сарторі, Д. Р. Тернер, Е. Шилз та ін. Ґрунтуючись на роботах цих та інших авторів, визначено специфіку класичних моделей діяльності політичної опозиції (вестмінстерської, континентальної, німецької, скандинавської).

Аргументовано, що поряд із класичними моделями діяльності політичної опозиції важливе місце у сучасному політичному процесі посідають «гібридні» моделі. Вони формуються на базі класичних моделей, з урахуванням певних політичних, соціальних, правових, культурних, історичних особливостей. Визначено та проаналізовано наступні «гібридні» моделі: модель політичної опозиції з двома домінуючими колективними політичними акторами; модель у системах з кількома домінуючими політичними акторами; модель політичної опозиції в системах з одним домінуючим політичним актором.

Відзначено, що «гібридні» моделі більш адаптовані до сучасних трендів політичної взаємодії і **враховують** стан трансформації політичної системи. На формування сучасних моделей опозиційної діяльності впливають наступні фактори: процес глобалізації, медіатизація політики, формування глобальної громадської думки, утворення зон перманентної турбулентності, нестабільності та прямих військових дій.

У *висновках до другого розділу* зазначається, що політична опозиція у процесі політичної діяльності виступає складною громадською та політичною організацією, що має специфічний правовий статус у державі, знаходиться між полюсами олігархічного впливу й масових протестів та сприяє демократизації політичної взаємодії.

У третьому розділі – «Процес діяльності політичної опозиції : технології та складові» визначено комунікативні технології опозиційної діяльності в умовах виборчих кампаній, опозиційну діяльність як складову процесу прийняття політичного рішення, політичні та правові умови опозиційної діяльності в Україні.

У першому підрозділі «Комунікативні технології опозиційної діяльності в умовах виборчих кампаній» відзначено, що технології опозиційної діяльності можна інтерпретувати як форму активної творчої взаємодії опозиції та соціальних груп, що спрямована на досягнення раціональної мети та включає мотиви, умови, способи, результат опозиційної діяльності тощо. Визначено, що технологізація сприяє визначенню алгоритму опозиційної діяльності з метою підвищення її ефективності. Аргументовано відзначено, що технологія опозиційної діяльності включає визначення мети, формулювання альтернативних варіантів її досягнення, вибір оптимального варіанта та його впровадження в опозиційній діяльності.

Обґрунтовано, що опозиційні актори використовують специфічні технології: виборчі, інформаційні, технології лобіювання, технології переговорів та прийняття узгоджених рішень. Досліджено основні технології **опозиційної** діяльності, серед яких штучне та усвідомлене управління комунікативними ресурсами, наявність політичної мети та цілеспрямованість, формальна організація та функціональний розподіл напрямків діяльності, забезпечення зворотного зв'язку, циклічність.

Визначено, що ефективність комунікативних технологій у сфері опозиційної діяльності обумовлена застосуванням стратегії «спонукання» та «мобілізації», стратегії «зв'язків з громадськістю», «рольової» стратегії, «конструювання іміджу», стратегії «контролю». Дані стратегії використовуються у процесі організації роботи «тіньового уряду», пропагандистської діяльності у мас-медіа, публічних виступів представників опозиційних сил, під час парламентської діяльності, внутрішньої організаційної діяльності тощо.

У другому підрозділі «Опозиційна діяльність як складова процесу прийняття політичного рішення» відзначено, що опозиційна діяльність у сучасних умовах виступає важливою складовою процесу прийняття політичного рішення: тиск опозиції на владу може примусити змінювати політику.

Аргументовано, що в умовах демократизації збільшується кількість суб'єктів політичного рішення, які представляють державу, політичну опозицію, громадянське суспільство, експертне товариство та ін. Набуває особливої ваги комунікація між владними та опозиційними акторами, яка визначає й відображає процеси впливу різних за своїм статусом, розташуванням в політичному просторі акторів один на одного, і, водночас, їхню взаємну обумовленість, зміну стану після виборів, статусний взаємний перехід. Політичне рішення, як результат взаємодії влади та опозиції, призводить до динамічних змін у характері політичних процесів, форм управління й організації життєдіяльності суспільства та обумовлюється суперечливістю сучасних трансформаційних тенденцій.

Обґрунтовано, що до характерних рис політичного рішення відносяться: високий ступінь організованості, раціональність та відповідна процедура вироблення, прийняття та реалізації політичного рішення, системність, опора на цінності, які домінують у суспільстві, врахування думки громадськості тощо.

Аргументовано, що процес демократизації в Україні потребує підвищення рівня участі опозиції у процесі розробки, прийняття та реалізації політичного рішення, у

горизонтальному та вертикальному вимірах, його відповідності прагненням громадян незалежно від регіонального поділу, ідеологічних поглядів та електоральних уподобань.

У третьому підрозділі *«Політичні та правові умови опозиційної діяльності в Україні»* відзначено, що на сучасному етапі під впливом функціонування інституту політичної опозиції переважаючою тенденцією розвитку системи державного управління стає її децентралізація, перехід від моделі суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин (діалогічної моделі публічного управління), лібералізація управлінської функції контролю, утвердження єдиних принципів адміністративного простору (відкритість, прозорість, ефективність влади) тощо.

Відзначено, що Конституція України гарантує громадянам основні права, що утворюють можливості для опозиційної діяльності: право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також на свободу політичної діяльності. Конституція встановлює, що громадське життя в Україні базується на принципах політичного, економічного та ідеологічного плюралізму. Правовою основою діяльності політичної опозиції в сучасній Україні є Закони України *«Про політичні партії в Україні»*, *«Про Регламент Верховної Ради України»*, *«Про об'єднання громадян»*, *«Про статус народного депутата України»*, *«Про місцеве самоврядування»*, *«Про місцеві державні адміністрації»*, *«Про вибори народних депутатів України»* та ін.

У законі *«Про політичні партії в Україні»* політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя, вносити до органів державної влади та місцевого самоврядування пропозиції, критикувати та оцінювати дії влади в засобах масової інформації тощо. Відзначено, що у період з 1998 по 2014 роки у Верховній Раді України було зареєстровано 18 законопроектів, які стосуються регулювання опозиційної діяльності. У них політична опозиція визначається як *«парламентська опозиція»*, *«парламентська меншість»*, *«політична опозиція»* тощо.

У висновках до *третього розділу* зазначається, що комунікативні технології опозиційної діяльності в Україні використовуються з метою отримання суспільної підтримки, створення *«іміджу»* у виборчий період. Функціонування політичної опозиції в Україні обумовлене соціальними, правовими, економічними, історичними та культурними факторами, а також взаємним впливом процесів інституціоналізації влади та опозиції, формуванням політичних еліт та лідерства, технологізацією політичного простору.

У **четвертому розділі «Інституційні та функціональні особливості опозиційної діяльності у сучасній Україні»** визначено специфіку діяльності опозиції в умовах трансформації політичної системи, досліджено опозиційну діяльність як фактор демократизації політичного процесу та складову політичної конкуренції.

У *першому підрозділі «Функціонування опозиції в умовах трансформації політичної системи»* відзначено, що сучасні зміни у політичній системі в Україні охоплюють розбудову державних інститутів, формування політичної ідентичності, політичної та економічної конкуренції та громадянського суспільства. Визначено, що в умовах трансформації політичної системи проблемним стає поле партійної діяльності (відбувається заміна масових партій формуванням штабів та виборчих *«проектів»*), зменшується соціальна база класичних партій (*«лівих»* та *«правих»*), зменшується роль

ідеології у політиці.

В умовах «не-західного», етатистського та вертикально організованого політичного процесу основним фактором розвитку політичної системи виступає діяльність інститутів влади. Проте, в умовах не-етатистського політичного процесу важлива роль належить опозиційним акторам, до яких відносяться політичні інституції, структури громадянського суспільства, політичні партії, мас-медіа, профспілки тощо. Важливу, а часто і вирішальну роль відіграють політичні цінності, які поділяють громадяни, представники політичного класу, влади та опозиції.

Можна виокремити три великі групи факторів, які прямо впливають на визначення ролі та місця опозиції у політичній системі, що трансформується: процес формування «партії влади», яка об'єднує бюрократію з метою збереження влади і власності; виборча система, тобто модель виборчих змагань, яка визначає роль опозиції у виборах, окреслює виборчі можливості опозиційних партій та кандидатів, їх результат; маркетизація сучасного політичного процесу та його медіатизація, що означає суттєве зростання ролі мас-медіа у політичній боротьбі, взаємодії влади та опозиції.

У другому підрозділі «Опозиційна діяльність як фактор демократизації політичного процесу» відзначено, що незважаючи на реверсивність процесу демократизації в Україні, набуває ваги діяльність парламенту, політичних партій, громадянського суспільства, мас-медіа. Відбувається поступове підвищення рівня політичної активності громадян, пошук оптимальної моделі взаємодії опозиції із суспільними групами та, водночас її боротьба за місце в ієрархії влади.

У процесі демократизації відбуваються світоглядні зрушення, пов'язані з подоланням тоталітарної спадщини: утвердження політичного плюралізму, свободи поглядів та слова, а на опозицію покладаються важливі функції забезпечення реформ (артикулювання невдоволення офіційною політикою, контроль за діяльністю влади, інституціоналізація громадського суспільства та ін.).

Визначено роль опозиції у формуванні консенсусу щодо основних питань політичного розвитку (зовнішньополітичного вектору та внутрішньополітичного курсу) – пакту еліт. Відзначено, що для України характерною ознакою політичного процесу перехідного періоду стали компромісні угоди представників влади та опозиції, але не з метою консолідації демократичного політичного режиму, а задля стабілізації пострадянського стану та консолідації навколо «фасадної» демократії. Аргументовано, що опозиція досить часто адаптувалась до неопатрімоніальної системи та зв'язків клієнтарно-патронажного типу між владою та опозицією.

У третьому підрозділі «Опозиційна діяльність як важлива складова політичної конкуренції в умовах демократії» обґрунтовано розуміння демократії як специфічного політичного ринку, де необхідно враховувати інтереси акторів, пошуків ренти владою та опозицією, раціоналізацію політичного простору та конкурентну боротьбу між представниками різних групи з власними інтересами. Основою політичного ринку є політична конкуренція, тобто особлива форма відносин між владними та опозиційними акторами, яка носить змагальний характер у процесі досягнення ними визначеної політичної мети.

Визначено, що політична конкуренція влади та опозиції забезпечує відмови від «гри з нульовою сумою» та принципу «переможець отримує усе». Влада та опозиція часто міняються місцями за результатами виборчих змагань, що зменшує ризики,

пов'язані з повним політичним програшем. Як наслідок, в результаті політичної конкуренції опозиція та влада мають прагнути підтримувати демократичну систему та підвищувати її ефективність. Наголос зроблено на тому, що хоча в Україні досить часто на президентських виборах перемагає опозиційний кандидат (1994 р., 2004 р., 2010 р.), а на парламентських виборах опозиція перемагала у чотирьох кампаніях поспіль (2002, 2006, 2007, 2012 рр.), але процес інституціоналізації опозиційної діяльності ще не завершено, не створено необхідних умов для формування та діяльності цивілізованої демократичної опозиції.

У висновках до четвертого розділу відзначено, що у посткомуністичній політичній системі відтворюється боротьба різних фракцій неопатримоніальної бюрократії за монополізацію тих чи інших сегментів клієнтарно-патронажних мереж, їхню зміну та перерозподіл. Визначено, що на даному етапі демократизації суспільства діяльність опозиційних політичних партій розглядається з точки зору змагання груп інтересів у процесі політичної конкуренції. Взаємодія владних та опозиційних еліт перетворюється на силове поле політичної діяльності, у **яке** поступово втягуються усі суспільні проблеми.

У **висновках** узагальнено основні результати дисертаційного дослідження, сформульовано підсумкові положення і практичні рекомендації щодо особливостей та складових діяльності політичної опозиції в умовах демократизації суспільства. На основі здійсненого аналізу визначено, що в умовах демократизації суспільства проблеми опозиційної діяльності набувають особливого значення.

Визначено, що політична опозиція відіграє визначальну роль у процесах демократизації державного управління, формування політичних еліт та лідерства, виборчих кампаніях, інституціоналізації політичної діяльності в цілому, розвитку парламентаризму, модернізації суспільства. У процесі становлення демократії у посттоталітарних суспільствах найголовнішим завданням виступає створення ефективних інститутів демократії, без яких не може відбуватися розбудова демократичної держави, і саме опозиційні політичні актори виконують функції артикуляції та репрезентації інтересів груп та спільнот, формування (оновлення) політичної еліти, легітимізації політичної влади тощо.

Політична опозиція у більшості випадків не лише репрезентує інтереси окремих груп, або суспільства в цілому, критикує владу та пропонує альтернативи політичного розвитку, а й нав'язує власні візії політичної реальності та публічного порядку денного, формуючи навколо себе прихильників цих ідей – опозиційний електорат.

Досліджуючи генезу політичної опозиції та взаємодії опозиції із владою на різних історичних етапах визначено, що процес формування політичної опозиції в Україні, який розпочався на межі XIX та XX століть, був перерваний монополізацією влади й одержавленням політичного поля у радянський період та відновився наприкінці 80-х років минулого століття. Одним із важливих елементів політичної боротьби за українську державність стали опозиційні політичні сили та громадські рухи, які боролись за визнання, сприяли політичній соціалізації та підвищенню національної свідомості громадян.

У перші десятиріччя XX століття опозиційні політичні сили в Україні формували власні ідеологічні платформи, вступали у конкуренцію за владу, формували основи державності, намагались реалізовувати визначений політичний курс. Зрештою, саме

опозиційні політичні актори (індивідуальні та колективні) очолили процес боротьби за незалежність країни та національне відродження.

В ідеологічних побудовах та політичній діяльності сучасної політичної опозиції в Україні простежується світоглядний, політичний, ідеологічний зв'язок із національними опозиційними силами (у тому числі – партіями та рухами) Наддніпрянщини та Наддністрянщини кінця XIX – початку XX ст., що проявляється у наступному: соціальна база політичної опозиції (намагання знайти опору та масову підтримку серед різних верств населення); ставлення до незалежності України та її геополітичного вибору (формулювання «українського питання» та політичних пропозицій щодо шляхів його вирішення); відповідна ідейно-політична структура та ідеологія (ліберально-буржуазні, соціалістичні, робітничі, селянські, консервативні, монархічні та ін.); модернізація політичної системи, забезпечення її еволюції в напрямку європейських демократичних трендів; опозиційність щодо існуючого державного ладу (в Росії та Австро-Угорщині); зосередженість на першочерговому вирішенні національних та соціальних питань та пошук оптимального балансу між ними з метою знаходження підтримки різних суспільних верств.

Відзначено, що політична опозиція як інститут демократичної політичної системи особливого значення набуває в суспільствах перехідного типу, де немає традиції демократичного правління, відповідних форм реалізації політики на засадах здорової конкуренції і толерантності, де ще й досі відчувається вплив моністичного розуміння політичного буття.

Визначено, що опозиційна діяльність виступає складним громадським та політичним феноменом, що має відповідну організаційну структуру, специфічний правовий статус у державі і презентує організацію людей, добровільно об'єднаних між собою спільністю політичних ідей, яка опираючись на певну ідеологію і презентуючи інтереси соціальних груп, активно діє в політичному процесі з метою здобуття, утримання влади та через залучення широкої підтримки легітимізації своїх дій при прийнятті політичного рішення. Організація опозиційної діяльності відбувається у інституційному вимірі (партії, рухи, фракції у парламенті) та мережевому вимірі – широкі хвилі протестних виступів та спорадичних об'єднань за допомогою Інтернет та мобільного зв'язку. Останнє характерно для біфуркаційних етапів у політичному житті, пов'язаних із демократизацією суспільства, медіа-скандалами та виборчими кампаніями.

Визначено, що характеристики інституціоналізації опозиційної політичної діяльності в Україні складаються із ідеологій, позиціонування у електоральному політичному просторі, правового регулювання, цілей та завдань опозиції у політичній діяльності.

Аргументовано, що діяльність опозиції у посткомуністичних країнах обумовлена трьома групами факторів: роль опозиції з точки зору розвитку процесу демократизації, опозиції як протидії наявній владі у політичній та ідеологічній боротьбі та опозиції як механізму контролю державної влади.

У процесі демократизації суспільства використання комунікативних технологій опозиційної діяльності обумовлюється нагальною потребою у політичних технологіях, які би не лише були здатні вирішити короткотермінові завдання окремих опозиційних політичних діячів чи тимчасово відсторонених від бюджетних коштів економічних

груп, але й сприяли формуванню економічної системи ринкового типу, демократизації політичного простору, розвитку громадянського суспільства і правової держави.

Встановлено, що у процесі демократизації суспільства опозиційні політичні актори у більшості випадків не репрезентують ідей суспільства (груп, верств та класів), а породжують їх, формуючи навколо себе прихильників цих ідей – електорат.

У сучасному світі відчутним стає вплив глобалізації та медіатизації на трансформації феномену політичної опозиції. Сучасна опозиційна діяльність має глобальний характер, подолавши кордони окремих країн: опозиційна політична діяльність вийшла на рівень загальносвітової організації політичної діяльності.

Таким чином, демократизація опозиційної діяльності, взаємодії опозиції із суспільством, владою та мас-медіа є вкрай важливим чинником демократизації усієї політичної системи держави, підвищення її легітимності та стабільності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Саєнко І. В. Опозиційна діяльність як особливий тип політичної діяльності / І. В. Саєнко // Політологічні записки : Збірник наукових праць. – Луганськ, СНУ ім. Даля, 2012. – № 2(6). – С. 315-322.
2. Саєнко І. В. Опозиційна діяльність як важлива складова політичної конкуренції в умовах демократії / І. В. Саєнко // Політологічні записки : Збірник наукових праць. – Луганськ, СНУ ім. Даля, 2013. – № 1(7). – С. 318-324.
3. Саєнко І. В. Політичні та правові умови опозиційної діяльності в Україні / І. В. Саєнко // Вісник СевНТУ : Збірник наукових праць. – Севастополь, 2013. – № 145. – С. 141-144.
4. Саєнко І. В. Інституціоналізація опозиції як чинник підвищення ефективності урядування / І. В. Саєнко // Admynustrarea publica (Міжнародний науковий збірник). – Кишинів, 2013. – № 4(80). – С. 122-126.
5. Саєнко І. В. Опозиційна діяльність як складова демократизації політичного процесу / І. В. Саєнко // Науковий вісник. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Одеса, 2014. – № 29(208). – С. 161-169.
6. Саєнко І. В. Опозиційна діяльність як особливий тип політичної діяльності / І. В. Саєнко // [Електронний ресурс] // Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події», Львів, 2014. – Режим доступу : <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=8329>
7. Саєнко І. В. Діяльність опозиції в умовах трансформації політичної системи / І. В. Саєнко // Актуальні питання зовнішньої політики України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 13 грудня 2013 року. – Одеса, 2013. – С. 170-172.

АНОТАЦІЯ

Саєнко І. В. Функціонування політичної опозиції в умовах демократизації суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2014.

У дисертації здійснено комплексне дослідження особливостей та складових діяльності політичної опозиції в умовах демократизації суспільства, проаналізовано комунікативні технології та правові основи діяльності політичної опозиції та специфічні характеристики інституціоналізації в Україні. У межах здійсненого дослідження були отримані результати, що мають наукову новизну, обумовлену вирішенням актуальних проблем опозиційної діяльності в умовах демократизації суспільства, які не отримали достатньої розробки у науковій літературі.

Визначено складові діяльності політичної опозиції в умовах демократизації суспільства: інституційну, функціональну та комунікативну. Відзначено, що особлива роль належить комунікативній складовій процесу опозиційної діяльності, яка конструюється у ході взаємодії з владою, громадськими об'єднаннями, мас-медіа та політичними партіями у горизонтальному та вертикальному вимірах політичної взаємодії. Обґрунтовано, що основою діяльності політичної опозиції виступає не тільки взаємодія із владою, а відносини з інформованими громадянами, соціальними групами та суспільством у цілому. Наголос робиться на тому, що у сучасних умовах відносини опозиції та суспільства опосередковані інформаційним простором, зокрема – діяльністю мас-медіа.

Ключові слова: політична опозиція, опозиційна діяльність, функціонування, політичний процес, демократизація політичного процесу, політична конкуренція, технології опозиційної діяльності, моделі опозиційної діяльності, інституціоналізація опозиційної діяльності.

АННОТАЦИЯ

Саенко И. В. Функционирование политической оппозиции в условиях демократизации общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. - Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2014.

В диссертации осуществлено комплексное исследование особенностей и составляющих деятельности политической оппозиции в условиях демократизации общества, проанализированы коммуникативные технологии и правовые основы деятельности политической оппозиции и специфические характеристики институционализации в Украине. В рамках проведенного исследования были получены результаты, имеющие научную новизну, обусловленную решением актуальных проблем оппозиционной деятельности в условиях демократизации общества, которые не получили достаточной разработки в научной литературе.

Определены составляющие деятельности политической оппозиции в условиях демократизации общества: институциональная, функциональная и коммуникативная. Отмечено, что особая роль принадлежит коммуникативной составляющей процесса оппозиционной деятельности, конструируется в ходе взаимодействия с властью, общественными объединениями, СМИ и политическими партиями в горизонтальном и вертикальном измерениях политического взаимодействия. Обосновано, что основой деятельности политической оппозиции выступает не только взаимодействие с властью, а и отношения с информированными гражданами, социальными группами и

обществом в целом. Упор делается на том, что в современных условиях отношения оппозиции и общества косвенные информационным пространством, в частности – деятельностью масс-медиа.

Определено место политической оппозиции в процессе демократического развития. Проанализированы особенности теоретических видений сущности оппозиционной деятельности эпохи модерна и направления ее постмодернистской критики, постмодернистскую концепцию политической оппозиции, задачей которой выступает решение общественных проблем, порожденных модернизацией. Сделан упор на демократизации и медиатизации пространства политической деятельности и влиянии этого процесса на формирование современной модели оппозиционной деятельности.

Исследованы факторы влияния на уровень развития политической оппозиции в постсоветском обществе. Определены следующие ее составляющие: социальная база и конституционно-правовая основа деятельности. Оппозиционная деятельность является составляющей политической деятельности в целом, а ее развитие связывается с типом политического режима, уровнем политической активности граждан, политическим сознанием и культурой и тому подобное. Деятельность политической оппозиции напрямую связана с доверием (никак доверием) граждан к власти: в условиях демократической политической системы властные и оппозиционные политические актеры обязаны обеспечивать постоянную связь с обществом, сообществом, обществом в целом. Развитие политической оппозиции определяется как деятельностью властных институтов, так и развитостью гражданского общества, наличием независимых масс-медиа, регулярными и свободными выборами.

Определены интерпретации политической оппозиции от времен античности к постнеклассическому этапу. Представлена **периодизация** представлений о деятельности политической оппозиции в истории политической мысли, проанализирована античная концепция оппозиционной деятельности, средневековая (теологическая) концепция оппозиционной деятельности, модернистская (построенная на бинарной оппозиции власть - оппозиция) и постмодернистская (множественность субъектов политической оппозиции, деконструкция отношений «власть – оппозиция») концепции. Отдельно исследован ряд общественно-политических процессов, которые способствовали дальнейшему формированию политической оппозиции и стали источниками современных интерпретаций (парламентаризм, элитизм, демократизация, медиатизация политики, избирательный процесс, политические технологии и др.).

Проанализирован процесс трансформации основ оппозиционной деятельности и правовых, политических, идеологических, теологических и моральных доктрин, которые обосновывают. Определено, что на современном этапе определяющую роль играют коммуникативные механизмы формирования политической оппозиции. Это обусловлено развитием информационных технологий, медиатизацией политического процесса и растущим влиянием Интернет-коммуникаций на политическую реальность.

Ключевые слова: политическая оппозиция, оппозиционная деятельность, функционирование, политический процесс, демократизация политического процесса, политическая конкуренция, технологии оппозиционной деятельности, модели оппозиционной деятельности, институционализация оппозиционной деятельности.

SUMMARY

Saienko I. V. Functioning of political opposition in the conditions of democratization of society. - Manuscript.

Thesis for the degree of Master of Political Sciences, specialty 23.00.02 - political institutions and processes. – Southern National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, Odessa, 2014.

The thesis presents a comprehensive study of the characteristics and components of the political opposition in terms of democratization of society, ICT and analyzed the legal framework for the political opposition and the specific characteristics of institutionalization in Ukraine. Within the research results were obtained with scientific novelty, due to address the pressing problems of the opposition in terms of democratization of society who have not received sufficient development in the scientific literature.

The composition of the political opposition in terms of democratization of society: the institutional, functional and communicative. It is noted that a special role communicative component of opposition activities, which is constructed in the course of interaction with the government and civil society groups, the media and political parties in the horizontal and vertical dimensions of political engagement. Proved that the basis of the political opposition is not only the interaction with the government, and relations with informed citizens, social groups and society as a whole. The emphasis is on the fact that under current conditions and social relations of opposition mediated information environment, in particular - the activities of the media.

Keywords: political opposition, opposition activities, functioning, political process, democratization of the political process, political competition, technology opposition activities, models of the opposition activities, institutionalization opposition.